

Yayın Geliş Tarihi: 29.11.2010
Yayına Kabul Tarihi: 14.04.2011

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Cilt: 13, Sayı: 2, Yıl: 2011, Sayfa: 07-29
ISSN: 1302-3284 E-ISSN:1308-0911

REFORM ÇAĞI ÖNCESİ AVRUPA’SINDA USSAL EKONOMİK ETKİNLİĞİN BELİRTİLERİ

Kürşat Haldun AKALIN*

Özet

Büyük keşifler, eski yolların terk edilerek yenilerinin açılması, Akdeniz yerine Atlantik seyri, yeni dünyadan getirilen kıymetli madenlerin muazzam miktarı, bunların hepsi ticaret devrimine yol açmıştır. On beşinci asrın yatırıma yönelik iş fırsatları muazzam derecede artmış, hemen her türden borçlanma yaygınlaşmış, denizcilik sigortaları yaygınlaşmış, özel ve kamu borçlanmalarında büyük artışlar görülmüş, gemi mülkiyetine ve çeşitli şirket sermayelerine katılım hızlanmıştır. Büyük kentlerde devredilebilir tahvil ve hisse senetleri alınır satılır olmuştur. Büyük tüccarlar, şirketin yönetimine hiç katılmaksızın, en küçük parasını dahi her yerde sermayeye dönüştürebilme olanağına kavuştuğu gibi, kârların dağıtılmasını beklemekle yetinmiştir. Fiyat yükselişleri İspanya, İtalya ve Fransa’da baş göstermiş, zirvesine ise İngiltere’de ulaşmıştır. Fiyat devrimi, para olarak da kullanılan kıymetli madenler stokundaki artışın bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Oysa kilise hukukçuları ve vaizleri, bir kimsenin ticarete ulaşacağı kazancın ancak diğerlerinin zarara uğratılmasıyla olanaklı olduğunu, kendisi bir tüccar dahi olsa aldığı fiyattan daha yükseğine satmaması gerektiğini, bu nedenden dolayı da, bütün ticari kazançların daima tüccarın çabalarının bedeline eşit olması gerektiğini, açıkça bildirmişlerdir. Kilise özel serveti savunmuştur ve tüccara kendi emeğinin bedeline denk bir kârı elde etmesine izin vermiştir; fakat zenginliklere yol açan aşırılıkları tamamıyla günahkârlık olarak nitelendirmiştir. Ayrıca, verilen borçtan fazlasının alınmasını, olmayan bir şeyin satılması olarak görerek kendi içinde adaletsizliğe neden olduğunu, bu fazladan ödemenin de adalete aykırı olduğunu bildirmiştir.

Anahtar kelimeler: Katolikliğin Toplumsal Ahlakı, Adil Fiyat, Kapitalist Ruh, Ussal Ekonomik Etkinlik.

THE MARKS OF RATIONAL ACTION IN EUROPE BEFORE THE REFORMATION ERA

Abstract

The great discoveries, the opening of new routes and the abandoning of old ones, the Atlantic replacing the Mediterranean, the volume of precious metal imported from the New World, all of them were caused the commercial revolution. The fifteenth century of the business opportunities for the investment were enormously increased; loans for all kinds, marine insurance, shares in public and private debts, part ownership of ships and different companies. Also large towns have a real exchange of transferable bonds. The great

* Öğr. Gör., Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Osmaniye Meslek Yüksekokulu, İktisadi ve İdari Programlar, haldunakalin@osmaniye.edu.tr

merchant, therefore invests a little of his money everywhere, not necessarily taking part in the administration of his business, but waiting for his distribution of profits. The price rise, which began in Spain, overran Italy, then France, where it reached a peak in England. The price revolution occurred as a result of the increasing stock of monetary metals. But the canon lawyers and the church preachers were declared that; one man's gain in trading must always be another's loss, so not everyone that sells at higher price than he bought as a trader, by this reason, all commercial gains must be equal to the exertions of the merchant. The church defended private wealth and allowed the merchant a fair return for his labour; but the immoderate quest for riches was sin. And to take usury for money lent is unjust in itself, because this is to sell what does not exist, and this evidently leads to inequality which is contrary to justice

Key Words: *Social Ethics of Catholicism, Just Price, the Capitalist Spirit, Rational Economic Action.*

GİRİŞ

Din ile ekonomik etkinlik arasında çok yakından bir bağ bulunmaktadır. Koşulları, zamanı ve söylemi önceden belirlenmiş bir zorunluluk içinde yinelenen kurumsal ibadet biçimini esas alan bir dinin, ibadeti dünyevi uğraşından ayrı kılması nedeniyle; kazanç maksatlı ekonomik çabayı hor ve hakir görmesi, kişisel zaman ile enerjinin mesleki etkinlik üzerinde odaklaşmasını engellemesi kaçınılmaz olacaktır. Çünkü böyle bir dinin kendi anlayışı içinde, inanan kişinin, dünyevi uğraşıya daha çok zaman ayırması, Tanrı'yı ihmal etmekle ve kurumsal ibadeti aksatmakla sonuçlanacaktır. Diğer taraftan, bu kalıplaştırılmış kurumsal ibadet yoluyla, belirli zaman aralıklarında ve belirli bir şekilde tapınakta Tanrı'yı anmak veya yönelmek yerine; Batıda reformla ortaya çıkan, Tanrı iradesini yaşanan her ana hâkim kılarak, mesleki etkinliği bir Tanrı yolu işlevine dönüştürmek isteyen gönül dini hareketleri; kazancı ve başarıyı güdülemiş, bilimsel yenilik ve ilerlemeyi Tanrı şanının sergilemesi olarak benimsemiştir. Böylece ussal ekonomik etkinlik, mesleki başarısını veya ekonomik kazancını, seçilmişliğinin işareti veya kurtarılmışlığının kanıtı olarak gören Protestan kişiler tarafından daha kolay benimsenmiştir.

Ussal ekonomik etkinliğin örgütsel oluşum biçimi olan kapitalist ekonomik düzen, içeriği ve dayandığı ilkeleri yönüyle pek çok din ile çelişkiye düşmüş görünmektedir. Yaşam anlayışının kapitalist yorumu, beşeri maksatların ayrılığı eğilimi üzerine kurulmuştur. Doğal ve özellikle de ekonomik hedefleri insan zihnine yerleştirmekte, bu uğurda alınan mesafeler içinde karşılaşılan başarılarla da mutlu olunmasını ve kazanca hayran kalınmasını sağlamaktadır. Artık insanın davranışında, doğaüstü imgelemleriyle karşılık beklentileri olmadığı gibi, dinsel gayeleri de bulunmamaktadır. Dinsel bir düzenin gerçekleri kavrayabildiği veya beşeri hedefleri içerebileceği asla yadsınmasa bile, fiili ekonomik düzen ile çelişkiye düşmeyeceği asla düşünülemez. Ekonomik düzen, insanların aralarında

kurdukları ilişkileri devamlı kılma arzularından doğmuş, bu yapısallaşma süreci içinde kendi kurallarıyla uyumlu bir şekilde oluşturduğu yasalarını hâkim kılmıştı. Kapitalist düzen içinde, yaşamın rasyonelleşme ölçütüne göre örgütlemesine öncelik tanımıştır, düzen ilkesinin doğasını ise, ekonomiklik oluşturmuştur. Ussallık ölçütüne uyum sağlamasının içerdiği bu yenilik ise, bireylerin iradelerinin serbestçe sergilenebildiği bir anlaşma ortamı düşünmüş, kişilerin hür seçimleri ve kazanç arzuları içinde kendiliğinden bir düzenin yerleşebileceği ve işlerlik kazanabileceği benimsenmiştir.

Hâkim düzene yakın ve daha yüksek ilişki normlarının varlığı kabul edildiğinde bile, aralarındaki mesafe kalıcı olmuş; ussal seçim ve serbest anlaşma ortamı içinde, biri diğeriyle uyumlu kılınmış, bütünü oluşturan parçalar arasında işlerlik böylece sağlanmıştır. Anlaşmalar yoluyla insan iradesine hukuksal içerik kazandırmış olmasıyla, geleneksel yargılardan etkilenmekte; diğer yerleşmiş ilişki normlarının kişisel eğilimlere doğrudan tesir ederek düzensizliği getirmesine de, meydan vermemektedir. Tamamıyla saf kapitalist bakış açısı içinde bir tek ilke geçerlidir, bu da ussal seçime ve hür iradeye dayanan rasyonalizmdir. Rasyonalizmin temel edinilmesiyle, kişiye dışarıdan kabul ettirilen tüm yargılar etkisizleştirilmekte; ussallığın en aşırı uygulaması içinde, kişi kendi kararlarıyla eyleminin sonuçlarını yine kendisi belirleyebilmektedir. Mükemmel ussallaşma, imkânsızlığın temel ölçütleriyle uyumlu bir hale gelmekte; kişiyi, tek prensip olarak öngördüğü ussallığın dışında bir tarza kapılmaktan ve aşırı sonuçlara ulaşma gayretine girmekten alıkoymaktadır. Zira kapitalizmin en önemli ilkelerinden birisi de, bireysel ekonomik yararlılıktır.

Araçların seçilip ve hedeflerin belirlenerek eylem kararının alınması, ulaşılmak istenilen maksadın çabuk kavranılmasını sağlamaktadır. Bireysel ekonomik yararlılık ilkesinde, kurulan düzenin nihai hedefi ve tek temeli, araçları ve maksatlarıyla belirli bir eylem tarzının seçilmiş olmasıdır. Bireysel ekonomik verimlilik ölçütü, hedeflere odaklanmış araçların örgütlenmesini de beraberinde getirmekte, yaratılan bireyci ve yararcı bir atmosfer içinde bu gibi etkinliklerin zamanın en dolu bir şekilde değerlendirilmesi sağlanmaktadır (Parsons, 1949; 26). Bu idealler uygulamaya konulduğunda, toplum, en fazla serbestlik tanınan bireyin ekonomik hedeflerine göre örgütlemekte, pek çok durumda yararlılık ve verimlilik ölçütünü eylemin tek normsal içeriği haline getirmektedir. Kapitalizmin arzu ve gayeleriyle, kapitalist çağ içinde toplumsal yaşamın doğal örgütlemesiyle; siyasal ve ekonominin liberalizm dönemi açılmış, böyle bir ortam içinde hukuksal engellenme tehlikesi daima kapitalist gelişmeyi otomatik olarak düzenleyen bir etken olarak karşımıza çıkmıştır. Ekonomik liberalizm çağı açılınca, daha ileri gitme güdüsü önlenemez bir hal almakta, daha yararlı ve verimli olmak daha kârlı olmakla bir tutulmakta, artık kimsenin geriye dönüş yapamayacağından ve aksi bir eğilim içine giremeyeceğinden emin olunmaktadır. Toplumsal düzen bir kere kapitalizmin hedefleriyle uyum sağladıktan sonra; yargı standartlarıyla, adaletliliği

kapsayan ve haksızlıkları da beraberinde getiren düşünceleri hâkim kılmasıyla; normal ya da anormal sayılan, uygun olan veya olmayan eğilimleri kendisine bağımlı kılarak bunları değiştirmeye zorlayacağı kesindir. Böylece, yararcı bireysel ekonomik etkinlik, tasarlanan hedeflere ulaşılmasını sağlayan yüksek verimlilik işleviyle, sürekli ve etkili bir ilerleme seyri içine girmiştir.

1. AVRUPA'DA USSAL EKONOMİK ETKİNLİĞİN YÜKSELİŞİ

Avrupa'da iki asrı kadar bulan reform öncesi dönem içinde kazanç maksatlı ekonomik etkinliğe ve bu faaliyet tarzını yapılaşştıran kurumlara rastlanılmış olsa dahi; Orta Çağ'dan miras kalan toplumsal ahlakın ve dinsel güdülerin, böyle bir eylem biçimine ortam hazırlamadığı, gayet açıktır. Büyük maddi kazanç elde eden kişilerin varlığı, bu insanların kendi hayatlarını düzenli ve disiplinli kılarak sıkı çalışmaya yönelmeleri, kendi kişilik özelliklerinin bir sonucudur (Fanfani, 1972; 42). Zira Orta Çağ iktisat zihniyeti, para arzındaki artışların fiyat yükselişlerine neden olabileceğine ihtimal vermediğinden, adil fiyat temelinde fiyat ile ücretlerin belirlenmesini ve devamlı sabit kılmasını şart koştuğu gibi; paranın değersizliği ve verimsizliği anlayışı içinde, paranın sermayeye dönüşümünü dikkate almamış, borçlanmada alınan her fazla miktarı tefecilik olarak görmüştür. Ussal ekonomik etkinliğin özünü hedefleri ve araçları bakımından önceden tasarlanan kazanç maksatlı eylem tarzını bireyin benimseyebilmesi için, kendi iç dünyasında ve yargılarında oluşturduğu değerleri kast edilmektedir. Ekonomik ruh dediğimizde, bireyin işle ilgili konularında hal ve hareket tarzını kesin olarak belirleyen, süreklilik kazandırdığı bu eylemini haklı ve zorunlu kılan; bilinçli ruhani tutumuyla birlikte, şuur altına da yerleşmiş karmaşık duygusal eğilimini anlatmak istiyoruz. Ortaya çıkan her insan tutumu, belirli temel ilkeye dayanmaktadır. Belirli bir çağdaki ekonomik ruh da, o dönem içinde geçerli kılınmış servet ile maksatlarından ayrı olarak irdelenemez. İnsanlara hâkim olmuş servet düşüncesi, ekonomik varlıkların ele geçirilişi sırasında seçilen araçları ve bunların kullanılış tarzını yansıtmaktadır.

Her çağ kendisine özgü bir evrene bakış tarzını insanların zihnine egemen kıldığı için, tarihteki her bir çağ da kendisine özgü bir servet düşüncesini ve dolayısıyla ekonomik ruh halini beraberinde getirmektedir. Çağdaş insan, serveti, kavranılabilen her gereksiniminin daha mükemmel şekilde doyumunu sağlayabilmek için en iyi araç olduğu, toplumdaki kendi konumunu daha ileriye taşıyabilmek için en sağlam bir temel oluşturduğu, fikrine sahiptir. Böyle bir insan, gerçekten de, kendi görev duygusu ile servet edinme güdüsünü zihninde bütünleştirmiş bir haldedir. Servet kazanma ve parasal kaynakları kullanma konusunda kendisine hiç bir sınır çizmemekte; tasarladığı hedeflerine maksimum düzeyde ulaşabilmek için, üretken güçlerini en verimli bir şekilde kullandığı, kendisine bir görev bilmektedir (Fanfani, 1972; 51). Servet sahibi olmakla, ezeli

kurtuluşa eriştiği kanaatini de edindiğinden; malların kullanılmasını ve elde edilmesini dikkate alan belirli koşullar altında, bu ruhani ve dünyevi emellerine başarıyla ulaşabileceği düşüncesi, zihnine hâkim olmuştur. Böylece, insanın ekonomik eylemi ile yaratılışının nihai maksadı arasında, önceden öngörülen çatışmadan eser kalmamış, dünyevi faaliyeti ile uhrevi yönelişi arasında tam bir uyum ve bütünlük sağlanmış, servetin kazanılmasıyla ilgili dinsel ahlak tarafından yüklenilen sınırlamalar ise sona ermiştir. Şu halde ussal ekonomik etkinliğin özü, maddi hedeflere ulaşmak için ve dünyevi gereksinimleri tatmin etmek uğruna yeltenilen kazanç galesi olarak değil, yaşamın bir anlamı olarak dikkate alınmaktadır. Zira servet, ancak sınırlı bir derecede gereksinimlerin tatmini maksadında araç olarak kullanılabilir. Dinsel ve ahlaki ölçülerin bir sonucu olarak, ekonomik hayatın bütünüyle rasyonelleşmesi yoluyla ussal ekonomik etkinlik yaygınlık kazanmış ve bir düzen ilişkisi içeriğinde kurumsallaşabilmiştir. Beceri maksatlarına ulaşabilmek için insan eyleminin bir görünümü olarak ekonomik faaliyet, kesinlikle, sosyal gelenekler, siyasal düzenlemeler ve dinsel ilkeler tarafından belirlenmiş bulunan ahlaki bir saha içinde meydana gelmek zorundadır.

Ussal ekonomik etkinliğin kurumsallaşması, aynı zamanda, toplumun geleneksel yapısından bağlarını koparıp, rasyonel ve ekonomik örgütlenmesini de gerekli kılmıştır. Kapitalizm öncesi Avrupalı tarafından kabul edilen dinsel ve toplumsal ahlakın ilkeleri, servetin kullanımını, kişinin kendisine özgü gereksinimlerinin karşılanması ile komşusunun ihtiyaçlarının giderilmesi arasında doğrudan bir bağlantı kurarak ele alınmalıydı. Servetin elde edilmesinden duyulan hoşnutluğu kesin şekilde sınırlandıran, bu iki misli kısıtlama, ekonominin, siyasal ve dinsel maksatların baskısı altına girmesinin bir sonucuydu. Servetin toplumsal anlamda kullanılması, birey açısından zenginlikten hoşlanmasını sınırlayıcı bir özellik taşımaktaydı. Böyle bir sınırlama kendiliğinden olduğu kadar zorlayıcı bir güce de sahipti; kilise ya da medeni yasalar tarafından uygulanması garanti altına alınan toplumsal ahlaka uyum gösterilmesini şart koşmaktaydı (Hodgett, 1972; 32). Oysa kapitalist açısından servet, toplumsal bir kavram olmak yerine, kullanılması yönüyle bireysel ve yararçı bir anlayışı hâkim kılmıştır. Serveti elde etme hürriyeti nasıl sınırsız kılınmışsa, bundan yararlanma ve kullanma hoşnutluğuna erişme hakkı da sınırlandırılmamıştır.

Servetin bu bireyci ve yararçı, kullanımını, zenginliklerden sınırsız derecede zevk alınmasını da sağlamıştır. Kapitalist ruhun hükmettiği bir kimse, dilediği kadar serveti yasal yollardan elde etme hak ve özgürlüğüne sahiptir. Zenginliğini arttırabilmek için en etkili araçları seçebilme ve kullanabilme hürriyetini yasal olarak elde eden birey, hiç bir endişeye kapılmaksızın bu kaynakları kullanabilme serbestisine de ulaşmıştır. Kendi bireysel zevkine göre zenginliğini kullanabilen bireyin, malların elde edilmesinin ve hoşnut kalınmasının tek sınırı kendi zevk halidir. Hâlbuki kapitalist öncesi insan gelenekçi bir yapıda kaldığı için, sahip olduklarıyla yetinen, daha iyisini elde etmeyi pek aklına getirmeyen bir kimsedir.

Geçmişin usullerine bağlı kalarak hayatını kurar, kendisinin bir şey olduğunun ise asla farkına varamaz. Hayatı sınırlı ihtiyaçlarını gidermek gayesiyle çalışmalar üzerine kurulmuştur, kazanç güdüsünü yok eden geçim ideali gelenekselliğin temeli haline gelmiştir. Oysa sınırsız ve başkaları için yapılan üretim, bir dinamizme yol açar, gereksinimlerin doyumsuzluğunun tahrikiyle, ekonomik rasyonalizmin yükselmesi kaçınılmaz olur. Gelenekçi yapıda, geçmişin değerlerini belleğinde saklayan ahlakçı yargıçlar büyük bir rol oynadığı halde; kapitalist sistemin önemli işlevleri yüklediği kişiler, ekonomistler ve mühendislerdir. Kapitalist ruh çok güçlü bir şekilde insan zihnine hâkim olduğunda, kazanç güdüsünün eylemsel tesirleri kesin ve belirli biçimler altında ortaya çıkar. Genel olarak başarılı olma azmi ve kazanç güdüsü, ilk olarak, bireyin yaratıcı dehasını güdüler, uygarlığın her aşamasında fark edilebilen doğal araştırma çabasını verimlilik ve yararlılık maksatlarıyla uyumlu kılar (Day, 1987; 12). Ussal ve ekonomik etkinliğin kurumsallaştığı böyle bir çağda, kullanılan bütün enerjiler, araçların yenileştirilmesi ve geliştirilmesi üzerine odaklanmış; bu ilerlemeler, en yüksek getirileriyle ödüllendirilerek ekonomik maksat tarafından yönlendirilmiştir. Ussal ekonomik insan, artık geçim sınırları altında idealleştirilen yeterlilik ve kanaatkârlık duygusunu üzerinden atmış; sürekli mükemmelleştirilen araçların kullanılması sayesinde, ulaşılması planlanan hedeflere yönelik örgütlenmesini geliştirmiştir.

Ussal ekonomik etkinlik kendisine özgü bir kültürü beraberinde getirmiş; yaşama tarzını ve dünya görüşünü, bu erdemleri topluma benimsettiren kişiler sayesinde yerleştirmiştir. Yeni ekonomik anlayışı, gelenekçi yapının eski değerlerinin yerine geçmeden, genel olarak hayatı ve toplumsal alışkanlıkları değiştirmeye zorlamadan, kabul görmesi mümkün değildi. Eskinin gelenekçi değerleri buna direnmeye verdikleri yanıtta, daha güçlü ve baskın çıksalardı; ussal ekonomik etkinliğin dayandığı sosyal ve bireysel yaşayış tarzı asla kurulamazdı. “Ussal ekonomik etkinliğin erdemleri Jean Quidort’la başlar, Leon Batista Alberti ve Jean Calvin’le devam eder. Ticari sistemin şampiyonlarını dikkate alan diğer öncülerinin yanında, Bernard Mandeville, Benjamin Franklin, Condorcet gibi düşünürlerin etkileriyle güçlenir. Bunlardan sonra, Laissez Faire idealini yerleştiren Fizyokratlar gelir” (Fanfani 1972; 68). Artık, dünyanın kötülükleri, bireylerin eğilimlerine ve içgüdülerine yüklenmiyor; suçlamalar, tamamıyla insanın eylemlerini sınırlayan ve maksatları önünde engel oluşturan müdahaleci devlet üzerinde odaklaşıyordu. Çok değil bir ya da iki asır kadar önceki dönemde kilise, devlet ve loncalar, ekonomik yararlılığı ve verimliliği hiç dikkate almaksızın, ekonomik hayat üzerinde tam bir baskı kurmaktaydılar.

Asırlar öncesinden başlayan, bu baskıcı ve müdahaleci ekonomik hayat içinde, rekabet bütünüyle yok edilmiş, siyasal ve dinsel sebepler yüzünden bazı gruplarla ticaret yasaklanmış, zorunlu oruçlar ve kutsal törenlerle çalışma günleri azaltılmış, fiyatlar ve ücretler kesin olarak sabit kılınmıştır. “Yiyecek ve tüketimle

ilgili yasalar, bireysel yararcılığın saf standartlarına göre güdülenmiş ekonomik çabayı olanaksız ve yasa dışı kılmıştı. Kilise hukuku ve adli yargulamaları, adil fiyat uygulamasını denetimi altına almış, borçlanmada faizciliği tefecilik olarak nitelendirerek geçersiz kılmıştı. Ussal ekonomik düzenin kurulmasıyla birlikte, artık ekonomi dışı olduğu halde doğrudan iktisadi hayata hükmeden kurumlara bağlılıktan, bireye dışarıdan karışan düzenlemelere uğramaktan kurtulmuş; sadece ekonomik-bireysel ölçüt, fiyat ile ücretlerin belirlenmesinde esas alınmıştı. Böylece bireysel ekonomik faaliyet üzerinde baskı kuran siyasal ve sosyal, ahlaki ve dinsel görüşlerin uygulatıcısı ve denetimcisi konumundaki kurumların ortadan kalkmasıyla, yani rasyonel eğilim büyük bir zafer kazanmıştır. Piyasa mekanizması içinde arz ile talep kuvvetlerinin karşılaşmasıyla gerçekleşen ussal ekonomik faaliyette, bireyin kendi ussal seçimi ve hesaba dayanan kâra yönelik muhakemesi dışında belirleyici hiç bir etken bulunmamaktadır” (Day, 1987; 26). Rasyonellik, bireyin ekonomik ölçütü tarafından belirlenmekte, kişilerin kendilerini en yüksek kazanca ulaştıracak kararlarına dayanmaktadır. Ekonomik ve bireyci rasyonelleşmenin anlamı, ekonomik bakımdan en kazançlı hedeflere ulaştıracak olan araçların seçilmesi; üretim aletlerinde ve tesislerin kurulmasında yeniliklere önem verilmesi, iş örgütlemesinde sürekli ilerlemenin sağlanmasıdır. Gerçek ve uygun sürekli bir rasyonelleşme, yasal bakımdan meşru kılınmış dahi olsa, ele geçirilen her türlü ayrıcalıklı konumlardan ayrı kalınması, kapitalist ruhun hedefi haline de gelen bireyci ekonomik kârlılığı en yüksek seviyeye çıkarılması demektir (O’brien, 1928; 34). Gerçekten de kapitalist ruh, ekonomi dışından gelebilecek her türlü sınırlamalardan kurtulmuş, iş akitlerinde ve donanımlarında daima yenileşme ve ilerlemeden yana tutum takınmış, işte verimliliği ve ekonomikliliği en önemli birer hedef olarak teşvik etmiştir.

Kişi bir kere kapitalist ruhu benimsediğinde, en yüce ilgisini, en az araç kullanarak işinde en yüksek sonuçlara ulaşmak oluşturur. Daima ekonomik bireysel standartları gözeterek, eyleminde daha geniş özgürlüklerini ve dolayısıyla da daha çok seçim olanaklarını elde etmişlerdir. Her ne şekilde olursa olsun, kazancını maksimum kılacak aşırı ekonomik yükümlülükleri üstlenmek istemekte, içinde bulunduğu koşullara göre özgürce karar vererek yapacağı seçimlerinde de kısıtlamaya uğramayı asla doğru bulmamaktadır. Ancak, böyle bir kişi kapitalist ruhun saf güdüsünü hissedebilmekte, sağlam ve olgunlaşmış ferasetiyle içinde bulunduğu koşulları fark edebilmekte, üretim sahasında da en yüksek getirilerek ulaşabilmektedir. Sürekli geliştirdiği ve yeniliklere açık tesisi sayesinde, üretim maliyetlerini en aza indirebilmektedir. Çeşitli Avrupa ülkelerinde gözlemlenen, minimum maliyetlerle maksimum çıktılarını elde edilmesine yeltenilmesi; sadece daha ileri teknik donanımların yoğun bir şekilde kullanılarak verimin artırılmasını gerektirmemiş, çalışan insanın maksimum düzeyde sömürülmesine de yol açmıştır. Serbest rekabet yasası, aynı zamanda, kendini savunma hukukuydu. Rekabet dünyasında yapılması gerekli olan, diğer insanlara sağlanan yarar kadar karşılığını alınabilmesidir.

Piyasanın kurulmasından güvenliğinin sağlanmasına, ticaret ve iş hukukunun oluşturulmasından düzenli orduların gereksinimlerinin karşılanmasına varana kadar devletin üstlendiği her şey, Avrupa'da, ussal ekonomik etkinliğin gelişmesine yol açmıştır (Fanfani, 1972; 49). Ussallaşmanın edindiği deneyimler daha fazla yararlılığa ulaştırmakta, kişiler ve ürünler için daha büyük bir güvenceyi sunmakta, işlerin en iyi şekilde başarılmasını kolaylaştırmaktadır. Avrupa'da 17. ve 18. Asırlardaki mutlakıyetçi devlet anlayışının kurmuş olduğu bu güven ortamı Orta Çağ toplumuyla kıyaslandığında, gerçekten maksimum düzeye ulaşmış olduğu hemen fark edilir. Rasyonel devlet, hukuk birliğini sağlamış olmasıyla, kapitalizm ve ulusal pazar birliği lehine bir eğilim göstermiştir. Devletin pazar birliğini sağlamada kullandığı bir diğer aracı, ağırlık ve ölçü birliğini ülke sathında sağlamış olmasıdır. Avrupa'da rasyonel devletler, bu yönde bir eğilim göstermişler, yörelere özgü ağırlık ve ölçü birimlerinde karşılaşılan güçlükleri fark ettiklerinden, bunları tamamen ortadan kaldırmayı başarabilmişlerdir. Devletin pazar olanaklarını genişletmesi ve işlerlik kazandırması yönündeki işlevlerinden söz etmişken, ulaşımında sağladığı olanakların büyük önemine değinmeden, bu konuyu geçemeyiz. Yolların düzenlenmesiyle, ulaşım sorunu bir çözüme kavuşturulduğunda, bu yapılanmada teknik yeniliklere ve ilerlemelere çok şeylerin borçlu olduğu görülmüştür. Avrupa'da devlet, daima, bilinçli olarak, dünyanın kapitalist örgütlenmesine doğrudan katkı sağlamıştır. Pazar payını daima dikkate alan rasyonel devlet, bu işlevini başarırken, diplomatlarını ekonomik yaşamın emrine vermiş, ülke dışındaki bu görevlerinde ekonomik anlaşmalar yapmakla yetkili kılmış, ülkenin ekonomik çıkarlarını her şeyin üzerinde tutmuştur. Modern devletin, ekonomik çıkarların sağlanmasında bir araç işlevini üstlenmesiyle, başlangıçta pek farkına varmadan, sonra ise bilinçli olarak, ussal ekonomik etkinliğin maksatlarına ulaşılmasında, her yönüyle ortam hazırlanmıştır. Bu işleviyle, kapitalist gelişmenin nedeni ve gücü haline gelmiş, böyle bir yayılmayı ve hâkimiyet kurmayı teşvik etmiştir.

Savunma gereksinimiyle, büyük artış gösteren askeri sanayilerin kurulmasına öncülük etmiş; özel teşebbüslerin yetersiz kaldığı fark edilince devlet ordu ihtiyaçlarını karşılanması sorumluluğunu üstlenmiştir. "*Fransa, 1601 ile 1607 yılları arasında, 12 milyon Frank, 1639 yılında ise 4 milyon Frank harcanmıştır. Yeni ordular birkaç aylığına da olsa, yürüttükleri üretken faaliyetlerinden alıkoymuş bulunsa dahi; giyecek, yiyecek, silah ve donanım için sürekli bir talep yaratmıştır*" (Knight, 1964; 83). Böylece sanayinin örgütlenmesi daha kolay olmuş, rasyonelleşme kârlılık yolu olarak görülmüş, gelecek için mal üretmek çok daha az risk içermiştir. Askeri gereksinimler, kapitalizme bütünüyle daha fazla ilerleme olanağı sunmuştur. Kapitalist sanayilerin önemli bir kısmı, başlangıçta, savunma gereksinimleriyle bağlantılı olarak ortaya çıkmıştır. Güçlü ve sayıca kalabalık orduların bakım ile idamesinin bulunduğu ülkelerde ağır sanayinin çok ileri gitmesi, asla tesadüfi olmamıştır. Savaş ticarete ara verdiğini, uluslar arası ilişkileri baltaladığı ve dengeleri bozduğu gerekçesiyle, kapitalizm, savaşa karşı

olmuşsa da; ordu donanımının sürekli bir şekilde çok büyük miktarda pazar talebinde bulunmasından, bu talep artışı dolayısıyla üretime satış garantisi getirerek istikrarı sağlamasından hep hoşnut kalmıştır.

2. AVRUPA'DA KATOLİK DÖNEMDEKİ USSAL EKONOMİK ETKİNLİK

Avrupa'da ussal ekonomik etkinliğe özgü ilişkiler ve yapısal oluşumlar; reformdan çok daha önce, Katolik dünyasında ortaya çıkmıştır. On dördüncü ve on beşinci asırlardaki İtalyan kentlerinde ekonomik rekabet son derece şiddetli bir hal almış, yasanın hoş gördüğü sınırlarının çok ötesine çıkmıştı. Daima değişim sistemini kullanan ustalar, maksimum kazancı elde edebilmek için işçilerine mümkün olan en düşük ücreti vermeye gayret sarf etmişlerdir. İşçiler ise, özgürlüklerinden hiç ödün vermeksizin, yeni doğmuş devlet içinde kendi hakkını korumalarının mücadelesi içine girmişlerdir. Borçlar da, asla gem vurulamayan ve hiç önüne geçilemeyen spekülatif hareketleri ortaya çıkartmış, bir zamanlar meşruiyetinden kuşku duyulan ve engellenmesi uğruna mücadeleye girilen pek çok uygulama; gereksinimlerini karşılamak azminde olan insanlar tarafından benimsenilmiş veya yetersizlik içinde bulunan yurttaşlara kabul ettirilmiştir. Riskleri azaltmak ve kârı da arttırmak gayesiyle sigortacılık işlemleri kullanılmıştır. On dördüncü asırdan başlamak üzere İtalya'da sigortacılık yöntemleri sürekli bir gelişmeye uğramıştır (O'brien, 1928; 16).

Paranın taşınmasında riski en aza indirebilmek gayesiyle, değişim belgeleri keşfedilmiş; küçük ödemelerde dahi, çok yoğun bir şekilde kullanılmaya başlanmıştır. Ticarete özgü bilinen araçlar o denli geliştirilmiştir ki, Venedik'te banknot para, hemen herkesi vahşi bir spekülasyon ortamına sürüklemiştir. Ticaretin eski araçlarının yanında banknot para, poliçe, çek, özellikle de hisse senedi ve tahvil yeğlendiğinden; 14. ve 15. Asırlar arasındaki ticaret, büyük bir gelişim göstermiştir (Fanfani, 1972; 95). Muhasebecilik ya da parasal etkinliğin hesap üzerinden takibi ve denetimi, zamanın ekonomik gereksinimlerine uygun bir gelişme göstermiştir. Tüm eşyaların, stokların ve yapılacak işlerin ayrıntılı listeleri oluşturulmakta, envanteri çıkarılmakta, hesaplar düzenli bir şekilde özetlenmekte, ana hesap defterinde sonuçlar belirtilmekteydi. Sanayi muhasebesinin bilimsel sistem şeklinde kurulması, 14. asrın ilk çeyreğinde gerçekleşmiştir (Knight, 1964; 91). Ticaret kurumlarında önemli evrimsel gelişmenin ortaya çıkması, daha 14. asrın başlarında gerçekleşmiş, zamanımıza kadar süre gelen ticari dönüşümün o çığır açıcı gelişmeleri daha o zamanlar başlamıştı. Çalışmanın hızı artmış ve sonucu verimli kılınmıştı. Bütün bunlar, kârı en yükseğe çıkartmak azmiyle gerçekleştirilirdi. Artık geleneksel yollar ihtiyacı karşılamıyor, ulaşımı daha iyi bir seviyede gerçekleştirmek uğruna büyük zahmetlere katlanılıyordu.

Ticaret politikası, en kârlı anlaşmaları bağıtlama gayesini taşımaktaydı. Dinsel farklılıklar ve mazide kalmış düşmanlıklar bir kenara itilmekte, gelenekselleşmiş misillemelerin yerini rasyonel yararlanmalar almaktaydı. İnsanlar işlerini ülke ve aile sevgileriyle sınırlı kılmamakta, daha iyi bir iş ve daha yüksek bir kazanç uğruna kendi diyarlarını terk etmeye hazır bir hale gelmekteydiler. Para kazanmak uğruna, önüne çıkan her fırsata ve yüksek kâr ümidine kendilerini adamaktadırlar. Başlangıçta servete ulaşmak isteyen bu insanlar, giderek parayı elde tutmayı ve kârlı emeller uğruna ussal kullanmayı da öğrenir olmuşlardı. Eğer yüksek kazanç ulaşmak, en yetenekli işçiyi ayarttığı ve sahiplerinin elinden çekip almayı zorunlu kılıyorsa, bunu yapmada en küçük bir tereddüt dahi geçirilmemekteydi. “Kazanç maksatlı eylemleri yerine getiren insanlar, giderek kapitalistçe bir eğilimin içine girmişlerdi. Bunun belki de en önemli nedeni, toplumun kendilerini kınamak yerine, haklı görüp bu yönde zorlamaları olmuştur. On beşinci asır İtalyanlarının kapitalist anlamda özel ve kamu kurullarına sahip olduklarını, Katolik bir çağda yaşarken kapitalist bir zihniyeti benimsediklerini, buna izin veren yasalarla da tam bir uyum içinde kalarak daha büyük bir eylemsel özgürlüğü kullandıklarını, hemen fark eder” (Knight, 1964; 97). Avrupa'nın en gelişmiş ülkeleri olarak Fransa, İngiltere, İspanya ve Almanya'nın belirli belgeleri; daha Katolik bir çağı yaşarken İtalya'nın göstermiş olduğu bu ekonomik ilerlemeyi izlemekte gecikmemişlerdi. Orta Çağların Katolik İngiltere'sinde bireylerin kapitalist ruh haleti içinde donandıklarını ispatlayabilmek için, on dördüncü asırdan itibaren ülkenin nasıl üretim işletmesi merkezi haline geldiğine şöyle bir bakmak gerekir (Hodgett, 1972; 26-32). Önce yün sonra da yünlü kumaş tesisleri kurulmuş; İngiliz koyunlarının postlarından elde edilen yünlülerle kârlı dokuma tesisleri kurulmuştur. Arazi çevirme hareketi o denli yaygınlaşmıştır ki, sağladığı kârlarla kültürel ve sosyal geleneklerin zorla kabul ettirdiği buyruklardan tamamıyla kopulmasını olanaklı kıldığı gibi; uluslar arası pazarın yol açtığı tehlikelere karşı göğüs germe gücünü kazandırmış; sadece bu kazanç sevgisi uğruna ve hukukun gücüne köylülerin de öfkesine karşı meydan okuma takatine varmıştır. Koyun yetiştiricileriyle aynı safta olan imalatçılar ve tacirler, reformun gerçekleşmesinden çok önce, kendilerini iş adamı olarak tanıtan kişilik yapısına sahip olmuşlardı.

On beşinci asırda bir piskoposun demir ocağı vardı, işgücünü tamamıyla kapitalist içerikte örgütlemeyi ve çalışmalarını denetlemeyi başarabilmişti. Bu asırda tacirler, deniz ulaşımında büyük tonajlarda yük taşımacılığını denetlemeye başlamışlardı. Burada, kapitalist öncesi ruhun çoktan sona erdiğini, ticareti ya da dokumacılığı öğrenmeleri için köylülerin dahi çocuklarını kente gönderdiklerini, loncaların şiddetli ve sıkıntılı iş hayatından kurtulmak isteyenlerin kenti terk ederek şehirlerin ücra köşelerinde imalat işlerine yeltendiklerini, belirtmek zorundayız. “Kasaba düzenlemelerinin baskısından ve zanaat loncalarının kısıtlamalarından kurtulmak isteyen zanaatkârlar, kiralalarını arttıran efendilerin yükledikleri borçları silmek isteyen bazı köylülerin ve madencilerin; tamahkârlığın ve insafsızlığın birer kurbanları haline gelerek Plymouth, Dorthmouth, Fowey, Falmouth limanlarında

çalışarak özgür ücretli işçiler haline gelmelerine tanıklık edilmiştir” (Fanfani 1972; 101). Özellikle İtalya ile İngiltere’deki ekonomik ortamla bağlantı kurulmasının, iki farklı nedeni bulunmaktadır. İtalya, hiç kuşkusuz, Orta Çağların ekonomik bakımdan en gelişmiş tek ülkesi konumundadır. Daha az gelişmiş olsa da İngiltere, kapitalist ulusların en önünde yer almakta, Orta Çağlar boyunca Almanya’dan epeyce geri kalmış olan bu ülkenin gelişmesi; sırf bu nedenden dolayı, reformun tesirlerine bağlanmaktadır. Kapitalizm ilk tohumlarını fark ettiğimiz Almanya’daki loncalar birliğine bağlı kentleri, ticari kapitalizmin dikkate değer başlangıç işaretlerini vermektedir. “Nurenberg’in maden sanayi, dünyaca ünlüydü. Augsburg ile Ravensburg, daha o zamanlar zengin tüccarlarıyla ünlüydüler. Orta Çağlardaki Alman burjuvazisi, ilk kapitalizmin şampiyonları haline gelmişlerdi. Kapitalist tarzda ürettikleri madencilik tesisleriyle, ülkelerindeki ekonominin reel temeli olarak anılmaktaydı. Hemen her koşuldan azami derecede yararlanan ve kazançlarını muazzam miktarlarda arttıran Welser, Tucher, Imhof, Humpis, Hochstetter, Baumgarten ve Fugger gibi başarıya doymayan kimselere rastlanılmıştır. Bu kimselerin varlığı ve ekonomik etkinliği daha reform çağı başlamadan kapitalist gelişmelerin hangi boyuta çıktığına tanıklık etmektedir” (Knight, 1964; 86).

İtalya, İngiltere ve Almanya ile kıyaslandığında, Fransa’nın durumunun bunlardan pek geri kaldığı asla söylenemez. Fransa’da kapitalizmin belirtileri doğal bir şekilde kendiliğinden oluşmak yerine, 11. asırdan itibaren Alpleri aşan İtalyan tüccarlarıyla karşılaşılması sonucunda meydana getirilmiştir. Bunların sayesinde Fransa’da da faiz karşılığı borç alınıp verilmeye başlanmış, dağların ötesinde hemen her yerde girişilen ticaretin etkisiyle daha fazla para kullanılabilir olmuştur. İtalyan tüccarları, kendi yolunda ilerleyecek öğrencilerini Alplerin öbür yakasındaki zenginlerinden seçmiş, doğudaki pazarlarında kıyasıya rekabet eden rakipleri konumuna yükseltmiş, İtalya liralarna rakip olmak üzere Marsilya’yı öne çıkartmışlardır (O’Brien, 1928; 17). Fransız tüccarlarının kendi kişiliklerinde özümstedikleri kapitaliste özgü tutumlar, en kesin ifadesine, 1487 yılında Hanseatik Birleşmesine yapılan yazılı müracaat sırasında kendisini göstermiştir. İtalyanlar kumaş ve para ticaretinde kapitalist ruhu özümserken; İngilizler yünlü ticaretinde, (loncalar birliğine bağlı) kentler kuzey ülkeleriyle yaptığı baharat dağıtımında ve Flamanlar da keten imalatında kapitalist eğilim göstermiştir (Knight, 1964; 53). Fransızlar arasında giderek zenginleşen ve uluslar arası şarap ticaretinde odaklaşarak kapitalist güdülerini edinen kimseler, işlerinde çok fazla ileri gitmişlerdir. İspanya’da dâhil olmak üzere doğu Avrupa’nın bütününde, Orta Çağ Katolik dünyasında büyük ölçekte uluslar arası ticaret gerçekleştirilmiş, üretim ve taşımacılıkta zamanına göre çok yüksek derecede mükemmel denebilecek yöntemler kullanılmış, yükleme evrakları ve sigortacılık işlemleriyle ilgili usuller geliştirilmiş, sayısı giderek artan kapitalist girişimciler zümresi ortaya çıkmıştır. Tüccar ile imalatçılar, ekonomik etkinlikleri sırasında, yasalar tarafından getirilmek

istenilen sınırlamalardan ve prenslere verilen ayrıcalıkların yarattığı baskılardan kurtulmak istemişlerdir.

Ekonomik bireyciliği ve ussal davranışı zorunlu kılan kapitalist tutum, filozofların düşüncelerinden ve ekonomik tesirlerinden çok, tacirlerin kazanç güdülerinden ve başarıma azimlerinden kaynaklanmıştır. “*Kapitalist ruhun yükselişinin ve kapitalist eylem tarzıyla sonuçlanan eğilimin yaygınlaşmasının nedenini açıklayan iki yönlü varsayımını öne sürerken; Katolik sosyal idealin doyumuna geldiği, kendisini zıt bir kutupta bulduğu kapitalist tarzı da dikkate almak gerekir. Katolik kavramı, en güçlü bir biçimde bireylerin içinde oluşturulmak istenmesi, kamu kurumlarını bilgilendirmiş, bunların Katolikliği savunan güçler haline gelmesini sağlamıştır. Kapitalist zihniyet bireylerin dimağlarından çıkarılıp açığa çıkartıldığında, yasa gerçek hükmünü o zaman yürütmeye başlamış, böylelikle zorlayıcı gücüne ulaşmıştır. Dinden kaynaklanan bu yerleşmiş hukuksal sınırlamanın dışına çıkartarak, bu ihlallerini yineleyerek, kendi zorunluluklarına uyumlu bir yapıyı devamlı kılmak istemişlerdir. Bir kent, ekonomik ve ticari hayatı kuşatan sınırlamaları kırıp aşmadıkça, şu ana kadar olduğu gibi yurttaşlarına daha fazla hükmetmekten vazgeçmedikçe; uzak ülkelerle girişilen ticaretin içerdiği risklere karşı göğüs germe gücünü tüccarlara veremez, tamamıyla yeni kazanç fırsatlarına yönelmelerine ve bunları keşfetmelerine özendirmez*” (Pounds, 1974; 52). Ancak tacirlerin cüretleri, kentin üretim gücüne yeni boyutlar kazandırabilir, ihracata yönelmiş sanayinin gelişmesine neden olabilir. Bunun anlamı, sıradan insanların faaliyette bulunmalarına olanak sağlanmalı, meşru erkin sınırlayıcı ve engelleyici gücü bütünüyle yok olmalıdır. Sağlanan bu fırsatlar sayesinde, büyük ölçekli ticaretin genişleyerek daha fazla sayıdaki insanı kapsamaya, coğrafik keşiflere bağlı olarak pazarın sürekli genişlemesi, bir kimsenin kendi ülkesinden çok bir başka diyarda daha fazla kazanç elde etme olanağına kavuşmasıdır (Fanfani 1972; 106). Yabancı müşterilerle karşılaşınca, hukukun gücünü de dikkate alarak tüccar, rekabetçi tarzını, sınırlarını aşırı zorlayacak ölçüde genişletecektir. Çok daha ciddi ve çok daha yoğun bir şekilde tehlikeyle karşı karşıya gelecektir. Giderek daha fazla rekabetin şiddetli ve acımasız gücüyle karşılaştığından, frenlenemeyen kazanç duygusunun tesiri altında kalacaktır. Yasa tarafından sınırlandırılmış dahi olsa, rekabetin zorunlu kıldığı rakibini geride bırakmak, işini ve pazar payını kendine katma ihtirası; bu kıyasıya yarışta yasanın dışına çıkılmasına yol açacaktır. Frenlenemeyen ve sınırlandırılmayan bu rekabet ortamı, sadece birkaç uluslar arası pazarda değil tamamında kendi hükmünü yürütecek; ancak bu seviyede kapitalist tutumun eyleme geçirilerek nasıl evrensel bir geçek haline geldiği, daha kolay anlaşılacaktır. Artık ekonomik etkinlikte bulunan herkes, bunu kazancını maksimum kılmak gayesiyle yapacak, her anın kişisel ekonomik kârla karşılığını bulmasının hesabını çıkaracaktır. Geleceği tehdit eden tehlikeler içinde, ekonomik etkinlikte bulunan kimse, yarın ne kadar kazanması gerektiğinin bilincine varacaktır.

3. USSAL EKONOMİK ETKİNLİĞİN KATOLİK ALGILAMALARI

Ussal ekonomik etkinliğin örgütsel işlevdeki tarzını oluşturan kapitalizm, sadece kendi ilkeleriyle açıklığa kavuşturulamaz. Bunun yanında, böyle bir iktisadi sistemin toplum tarafından genel bir kabul görmesini sağlayan diğer fikirlerin ve kurumsallaşmış yapıların derinden irdelenmesi gerekir. Öngördüğü doğrudan toplumsal etkinlikle kapitalist olmayan hedeflere yönlendiren Katoliklik, aynı zamanda oluşturduğu sosyal ahlakıyla da belli bir yaşama tarzını inananlarına kabul ettirmiştir. Katoliklik, ekonomik rasyonelleşmeyi yadsımış değildir. Ekonomik düzene yabancı kalmış ilkeleri beraberinde getirmemesine rağmen, bir bütün olarak insan yaşamını düzen altına alan esaslarıyla, böyle bir rasyonelliğin sınırlarını belirlemiştir. İlkeleriyle Katoliklik, inanan kimseden kesinlikle gönülden bağlı kalınmasını istemekte, olayların baskısı altında kalarak beşeri etkinlikten bütünüyle kopmasına asla rıza göstermemektedir. Kilise gücüyle adaleti avucunun içine aldığı toplumsal örgütlenme işlevinde hukukun kutsanmasını sağlamış, adaleti hukuk yoluyla hâkim kılmıştır. Toplum için güttüğü olumlu ya da olumsuz eğilimdeki ilişkilerine pek fazla aldırmaksızın, devlet ve kişi arasındaki bağı, kendi anladığı tarzda, bir düzen getirmiştir (Fanfani, 1972; 84). Öngördüğü hedeflerinden dolayı Katolik ahlak, insan ve toplum arasındaki bağı pekiştirerek; insan doğası ve yaratılış kavramlarıyla, kaçınılmaz bir şekilde devlet müdahalesinin yanında yer almıştır.

Günün birinde devlet işgücü hürriyetini tam ve sınırsız bir şekilde uygun bulduğunu bildirdiğinde; kendi yargıları bakımından haklı ve gerekli olan, doğurabilecek sonuçlarına bu nedenle pek aldırmaksızın, bunun, Katolik felsefesine açıktan aykırılık içerdiğini ve tamamıyla yadsınmadığını açıklamıştır. Çakışmada tarafların uzlaşma yoluyla barıştırılması, devletin takip ettiği tek yaklaşım halini alınca, kişi iradesinin hür bir şekilde yansıtıldığı bağitlanan anlaşmalar da, hukuksal bir içerik kazanmıştır. Dogmalar ve kilise hukuku yerine, anlaşma maddelerine hukuksal bir içerik kazandıran devletin bu tutumu dolayısıyla, kapitalizmin önermeleri ciddi bir gelişme göstermiştir. Orta Çağ boyunca uluslar arası ticaret yeltenişlerinin, kapitalist ruhun yükselişine katkıda bulunarak yeterli özendirilmeye sahip olup olmadığı daima bir ilgi ve merak konusu olmuştur. Bu düşüncelere, Katolik toplumsal idealin savunucusu Thomas Aquinas'ın ticaret kavramının ışığında bakarak, yalnızca mantığa uygun görünmemekte, aynı zamanda da gerçek durumları aksettirmektedir. Aquinas şunları demektedir: '*Varlığının devamı uğruna daha fazla tüccara gereksinim duyan kent, ister istemez, yabancıların tesirine de maruz kalacaktır*' (Day, 1987; 43).

Aristoteles'in 'Politika' ismindeki eserinde de belirttiği gibi, yabancılarla kurulan ilişkiler, çoğu kereler ulusal geleneklerin yozlaştırılması ve ahlaken de bozulmasıyla sonuçlanır (Aristoteles 2002; 24-27). Başka ulusların yasalarıyla ve gelenekleriyle karşılaşmış bulunan yabancılar, pek çok halde sağlanılan bu temellerin bir başka yerde nasıl geçersiz kılındığını ve pek çok kimseye abes

geldiğini fark ederek, yurttaşlık bilincine ermiş kimselerdir. Yabancıları taklit eden kimselerin içimizden çıkması, toplumsal hayatta kargaşa ve fesatlığa neden olacaktır. Ussallık, yurttaşların ticaretle uğraşır bir hale gelmeleri, pek çok kötü alışkanlıkların yanı başımızda gerçekleşmesine ve ahlak bozukluğunun da önünün alınmamasına yol açacaktır. Tacirlerin uğraşlarında yalnızca kazançlı çıkmayı ve daha çok biriktirmeyi gaye edinmeleri, açgözlülüğün ve harisliğin yurttaşların yüreğinde kök salmasına neden olacak, merhamet ve sevgi duyguları içinde beslenen kardeşlik yakınmaları unutulacaktır. Artık kentte yaşanan her şey alınıp satılır olmuş, hiç kimse karşılığını parasal olarak almaksızın iyilik etmeyi ve yardımda bulunmayı kabul etmez hale gelmiştir. Karşılığını alma ısrarı merhameti ve yardımseverliği yok etmiş, iyi imanın belirtilerinden sayılan iyilikler yerini, karşılıklı çıkar ilişkilerine terk etmiştir.

Sahtekârlığın kapıları bu bencil duygularla açılmış, iyilik yapmak saflıkla bir tutularak hor görülmuş, her kişi kendi bireysel çıkarına göre davranır olmuştur. Yeni Ahit'teki, "*Komşunu kendin gibi seveceksin. Sizden bir şey dileyene verin, sizden ödünç isteyeniyi geri çevirmeyin; verdiğinizizi geri almak umudunda olduğunuz kişilere ödünç verirsiniz, bu size ne övgü kazandırır, günahkârlar bile verdikleri kadarını geri almak koşuluyla günahkârlara ödünç verirler; siz düşmanlarınızı sevin, iyilik yapın, hiç bir karşılık beklemeden ödünç verin. Eğer eksiksiz olmak istersen, git, varını yoğunu sat, parasını yoksullara ver; böylece göklerde hazinen olur. Devenin iğne deliğinden geçmesi, zenginin Tanrı Egemenliğine girmesinden daha kolaydır. Rab'bin aç olanları iyiliklerle doyurdu, zenginleri ise elleri boş çevirdi. Tanrı ona, behey akılsız, bu gece canın senden istenecek, hazırladığın bu şeyler kime kalacak, demiş; Kendisi için servet biriktiren, ama Tanrı katında zengin olmayan kişinin sonu böyle olur. Bir ziyafet verdiğin zaman yoksulları, kötürümleri, sakatları, körleri çağır; böylece mutlu olursun, çünkü bunlar sana karşılık verecek durumda değildirler, karşılığı sana, doğru kişiler dirildiği zaman verilecektir"* (Kutsal Kitap, 2003; 1578, 1612), nasihatleri bir kenara itilmiştir. Aquinas'ın, '*iyi ahlaklılık ve yardımseverlikten hoşnut kalmak yerini bencilce hesaplara bırakmış, erdemliliğin bir ödülü olarak görülen onur, kişisel çıkarlar içinde harcanıp gitmiştir; bundan dolayı böyle bir kentte sivil yaşam, fırsatçılığın ve rüşvetçiliğin hâkim kaldığı ahlak bozukluğuna uğramış, yozlaşmanın önü alınamamıştır*' (Day, 1987; 47), sözleri çok dikkatli okunur ve irdelenirse, Katolik toplumun dimağlara hâkim kılmak istediği idealleri ile kapitalizmin bireysel çıkara dayanan eğilimleri arasındaki fark derhal görülür.

Kapitalizmin karakteristik eğilimi, kesin olarak şöylece betimlenebilir: ekonomik etkinliğin bütünüyle bir düzen ilişkisi kapsamında sürdürülmesi, üçüncü şahısların durumlarının ve geleceklerinin asla dikkate alınmaması, tamamıyla kişisel çıkar ve kazanç duygusunun rehberliğinde davranılmasıdır. Aquinas, '*tüccar kent hayatı için en büyük tehlikedir, ahlak bozukluğu ile yozlaşmanın tek etmenidir*' (Day, 1987; 53), dediği zaman, bu çilekeşlik duygusunu kast etmiş olduğundan,

konuyu asla abartmış değildir. İlk kapitalist şahsiyetlerin de tüccarlar arasından çıkmış olması, asla bir tesadüf değildir. Katolikliğin dünyaya bakış açısı ve öngördüğü yaşama tarzı irdelendiğinde, kapitalist eylem biçiminin pek hoş karşılanmadığı kanaatine varılabilir. Bir öğreti dokusu olarak Katolikliğin, kapitalist bakış açısına sahip olduğunu ve bundan dolayı da kapitalist oluşumuna katkıda bulunduğunu öngörmek, derin kuşkuyla karşılanır (Fanfani 1972; 89). Katolik yaşama tarzının insan zihni üzerinde etkili olduğu böyle bir çağda, kazanç maksadına yönelmiş ve ussal seçime dayanan kapitalist eylem tarzı; hatalı bulunan, hor görülmesi gereken, ara sıra ve aniden ortaya çıkan, gelip geçici bir günahkârlık halidir.

İhtiyacın karşılanması yerine kazanç gayesinin güdülmesi, iman ve bilgeliğiyle karar verebilen kişinin benimsediği tutumu yoluyla kınanmalıdır. Belki de bu yüzden kazanç maksatlı ussal etkinlik, kapitalist toplumu beraberinde getiren asrın gelişmeleri gerçekleşinceye kadar, meşruiyetini kazanamamıştır. “*Böyle bir çağda makinalaşmaya ve teknik ilerlemelere, kazanç maksadına ve tamahkârlık ruhuna hizmet ettiği gerekçesiyle, asla kayıtsız kalınmaması gerekirdi. Haklarında olumsuz yargıda bulunarak veya engelleme azmini göstererek, müdahalede bulunmaması gerekirdi. Elbette, makineleşmenin ve teknik ilerlemenin görüldüğü her dönemde, ahlaki ve toplumsal sahada bir baskı mekanizması kurulmakta; hemen her şey, bütün bunların üzerinde yer almış olan Katolik ahlak tarafından denetim altına alınmaktadır. Gerçekten, Katolikliğin bütünüyle hâkim olduğu bir çağda; kapitalist bir uygarlık içinde yaşadığı kadar, buluşların ve teknik ilerlemelerin güçlü bir şekilde uyarıldığını hiç zannetmiyoruz. Ekonomik hayatın kendisi çok daha fazla faaldir, çok daha büyük nicel sonuçlara yol açmaktadır, ekonomik maksat bütün insan davranışlarına hükmetmektedir, bireycilik ve kazanç emeli karşı konulamaz bir eğilim içinde yükselmektedir*” (Hodgett, 1972; 69).

Bütün bu bireyci hedefler, komşusunun ihtiyacının karşılanması uğruna hoş görülen çalışmanın maksatları tarafından sınırlandırılması, diğer emellere kişinin yönlendirilmesi, ekonomik hedef ile araçların feda edilmesi kaçınılmazdır. “*Katolik ahlakçı, insan yaşamını kuşatan uygunsuz hallerin betimlenmesinde ve bunlara karşı önleminin alınmasının sağlanmasında, asla yetersiz ve hareketsiz kalmaz. İnsana bahşedilen hayat armağanı, bunaltıcı bir yoğunluk içinde geçen kapitalist uğraşlarında bulunmasına olanak sağlayacak kadar uzun değildir; kölelerin dahi bulunmayı pek istemediği kendini kaybetme ve yadsıma haline kapılınmaması gerekir; sürekli ve yılmaz gayretleri içinde rakipleriyle geceli gündüzlü mücadeleye yeltenmesi ve yarışması doğru değildir; yemek yemek, dinlenmek, dua etmek gibi yaşama özgü sayılan hemen her şey sona erdirilmiştir; bunların yerine ödemeler, taksitler, hesaplar geçmiştir. Bu gibi kazanç tutkusuna kapılanlar, endişe ve esarete sürüklenenler; Hıristiyan olduklarını güç bela anımsayarak, komşu hakkını yerine getirebileceklerdir. Kaldı ki, Katolik kavramı, kesinlikle, kapitalizmin bir ögesi haline gelen bireyciliği içeremediğinden;*

topluluğun bireyci temeller üzerinde yapılandırılması anlayışıyla da asla uzlaşmamaktadır. Bu bile, son iki asır içinde papalığın, neden, liberalizmi katı bir şekilde kınadığını, toplumsal yaşamın doğrudan veya dolaylı bir şekilde özendirildiği ekonomik ve sosyal sahalardaki etkisini niçin sınırlandırmak istediğini, toplumun sosyal idealler uğruna birleşmesini dört gözle beklediğini, açıklamaktadır” (O’Brien 1928; 72).

Katoliklik, kapitalizm dönüşüme uğramadan ve son bulmadan, doğrudan karşı çıktığı bir takım hürriyetleri asla içine sindiremeyecektir. Kapitalizm, kişiye, kayba uğrama ve zarar etme korkusunu aşılammıştır, beşeri kardeşlik uğruna karşılıksız yardımda bulunmayı unutturmuştur. Ancak sersemeler, tüm iyeliğinden vazgeçerek, bunları muhtaçlara gönüllü olarak dağıtabilir. Bir insanın komşusu, ikna edilerek harcama yaptırılması gereken müşteri halini almış; belki bundan da kötüsü, rekabet dünyasından geçilerek ve rakip alt edilerek, iyeliklerine el konulması bir hedef haline gelmiştir. Bütün bunlar, Katolik dünya anlayışıyla asla bağdaşmayan kişisel çıkar düşüncelerinin bir sonucudur. Diğer bir deyişle, Katolikliğin, kendisinin ve komşusunun ihtiyaçlarını gidermekle sınırlandırılan geçim galesi; hiç bir şekilde, en iyi çözümü satış için üretimde bulan kapitalist bir anlayışla asla uzlaşmaz (Fanfani 1972; 115). Kapitalist eğilim, teknolojik ilerlemenin zaferini öngörürken; Katolik anlayış, her çözümde insanın efendiliğini gözetmektedir.

İnsan eyleminin maksat ve eğilimi açısından da Katoliklik ile kapitalizm asla uyumuş değildir. Katolik ile kapitalist ahlak arasında bir çatışmanın, baş göstermesinin kök salmış bulunan temel nedeni, genel olarak insan eylemlerinin çok çeşitli etmenlerden tesir görmesi, özellikle de ekonomik etkinliğin Tanrı ile bağlantısının kurulmuş olmasıdır. “*Katolik, her insan eylemini, vahiy kriteri temelinde göre değerlendirmekte, meşru olup olmadığına hükmetmektedir. Oysa kapitalist, insan aklına ve muhakemesine uygun gelen her eylem tarzının, aynı zamanda da yasalara aykırı olamayacağından kesin emin gözükmektedir. Bu bakımdan, Katolik düzen, doğaüstü Tanrısal bir nizam olduğu halde; kapitalist sistem, aydınlanma anlamındaki rasyonel bir düzen ilişkisine dayanmaktadır. Kapitalizm öncesi Avrupa tarihine şöyle bir bakıldığında, araştırılmasına yeltenilen kamu yaşamı ile özel etkinliğin, hemen her yönüyle, Katolikliğin toplumsal ilkeleriyle uyum içinde bulunduğu kanısı edinilir. Katolik ahlak ilkeleri, kamu yaşamı üzerinde derinden bir tesirde bulunmuş; bunun sonucunda da, bu kapitalist olmayan düzen içindeki bireylerin özel etkinliklerini yapısallaştıran ve denetimi altına alan çeşitli kurumlar oluşturulmuş ve bunlarla ilgili kanunlar çıkarılmıştır” (Fanfani 1972; 106).*

Yine de bu açıklananlar, Orta Çağ toplumunu hâkimiyeti altına alan Katolik düşüncelerin, her yönüyle Orta Çağ ekonomisinin özelliklerine özgü ve sınırlı olduğu anlamına gelmemektedir. Bunun yerine, bu ideallerin çeşitli tarihsel faktörlerin bir sonucu olarak yaratılan bir ekonomik sistemle doğrudan bağlantılı

olduğu; kesin bir şekilde kapitalist olmayan hedeflere yöneldiği, anlamı çıkarılır. Şayet kapitalist sistemin geçmişi ayrıntısıyla irdelenecek olursa, Katolikliğin olumlu bir etkisinin olmadığını kesinlikle kabul edebiliriz. Katoliklik, kamu hayatı üzerinde kurduğu baskıyı, imgelenen böyle bir sistemin gelişmesine ve gerçekleşmesine karşı olarak yenilikleri engelleme yoluna giderek kullanmıştır. Kutsal cezalandırma ve vaaz verme yoluyla, ahlaki özerkliğin önü alınmaya çalışılmış; doymak bilmez kazanç tamahkârlığı içinde iş hakkında kaygı duyulması ve bütün vakti alacak şekilde ümitle çaba gösterilmesi kınanmış, yalnızca kişisel çıkarlar ve bencilce hesaplar içinde bireysel başarı gösterilmesine de şiddetle itiraz edilmiştir. “*Kilisenin antikapitalist eylemi, özellikle de on beşinci ve on altıncı asırlarda çok büyük bir şiddet kazanmış; Groethuysen’in işaret ettiği gibi, on sekizinci asırda büyük bir güç haline gelmişse de, sonucu değiştirecek bir başarı elde edememiştir*” (Pounds, 1974; 81). Krallığın kapitalistleri içinden bir kısmını, tefecilik töhmetinden kurtulmak emeliyle, sermayelerini ticari etkinliğe getirdikleri ve yaklaşık üçte birinin bu düşünceyle gezgin tacir durumuna geldikleri, doğrudur. Bundan kilisenin kapitalist gelişme üzerinde olumlu bir tesirinin bulunduğu sonucunun çıkarılması, ne derecede gerçekleri kapsamaktadır, bu kuşku doludur.

Kapitalist toplum, kazanç maksadına odaklanmış eğilimiyle, yeni ortaya çıkmış düşüncelere ve ahlak anlayışına dayanmaktadır. Zaferle sonuçlanan kapitalizmin güçleri, toplumda bir dönüşümü gerçekleştiren yeni fikirlere dayanmaktadır. “*On sekizinci asrın sonu ile on dokuzuncu asrın başlangıcında, Orta Çağlardan miras kalan Katolik ahlakın etkisi büyük ölçüde kaybolmuş, yeni ortamla da asla uyumlu olmamıştır. Yine de mutlakiyet sınırlaması altında kişiyi dikkate alarak özel mülkiyet kurumu lehine Katolik müdahalenin olmadığı, kapitalizm tarafından da uygun görülen önermelerin yapılmadığı, asla söylenemez. Kapitalizmin özünü oluşturan kazanç tamahkârlığı güdüsünün, Katoliklik tarafından öğrenmeyle karşılandığı bilindiği halde; Katolikliğin, bir burjuva erdemi olan sıkı çalışmayı öngördüğü, üzerinde durulmaktadır. Bu nedenle Katoliklik ile kapitalizm arasında bir ilginin kurulması, çok büyük bir yanlış anlaşılmaya dayanmaktadır. Diyebiliriz ki, sıkı çalışma, Hıristiyan için bir cezalandırma aracı olmuşken; burjuvaya göre, başarıya ve kazanç maksadına ulaştıran bir yoldur. Üstelik burjuvalardan çok farklı bir ilhamla, Katolik ahlakçılar sıkı çalışmayı tavsiye etmişlerdir*” (Yinger, 1976; 51).

Katolıklere göre sıkı çalışma, Tanrı’ya gösterilen bağlılığın bir işareti olduğu halde; burjuva açısından, Tanrı inayetine duyulan güven eksikliğinin apaçık bir ifadesi olmaktadır. “*Leon Batista Alberti’nin aktardığı tipik diyaloglardan; burjuvanın, gelecekte pek ihtimal verilmeyen gereksinimleri uğruna büyük gayretlere yeltendiği; bireysel tutumluluğun hizmetine girmiş bir araç olarak sıkı çalışmanın, nasıl olması muhtemel fakirliğin dehşetine kapıldığı, anlaşılmaktadır*” (Yinger, 1976; 59). Burjuvanın gelecek endişesi ve fakirliğe uğrama korkusu, Hıristiyan’ın bu dünya karşısında takındığı umursamazlık tutumuyla tam anlamıyla

çelişkiye düşmektedir. Bu nedenle, Hıristiyanlık ile kapitalizmin öngördüğü sıkı çalışma, güdüsel içerik itibarıyla olduğu kadar, yöneldiği hedef bakımından da tamamıyla aşırı ve bir birine aykırıdır. On beşinci asır sırasında Katolik ahlakçılar vaazlarıyla sıkı çalışmayı teşvik ettiklerinde ve inananları buna mecbur kıldıklarında, hiç bir şekilde kazanç maksadı güdülmesinden asla söz etmemiş, kapitalist kazanç eğilimini haklı çıkaran bir yönlendirmede bulunmamışlardır (Knight, 1964; 105). Tam tersine, adil fiyat öğretisine sıkı sıkıya bağlı kalarak, ticari kârı ürünün alıcısına ulaştırma sırasında sarf edilen emek bedeli olarak görmüşler, çalışmadan kazanç sağlanması fikrini de kesin bir şekilde reddetmişlerdir.

Burjuva ahlakını oluşturan sıkı çalışma ve dürüstlük, Orta Çağ kilisesi tarafından önerilmiş olsa da, kazanç gayesinden ve geleceğin maksada yönelik tasarımından yoksun olduğu sonucu, ussal ekonomik etkinliğin benimsenmesine pek fazla katkısının olduğu söylenemez. *“Bireylerin gereksinimlerini aşacak derecede ürün üretmelerini sağlayan sıkı çalışmanın, toplumsal bakımdan da gerekli ve haklı olduğunun Katolik düşünürler tarafından savunulmasının ilk adımlarından biri olan Bernardino; kendi gereksinimlerini karşılamak için yeterli miktarda kazanmış olsa da, bir kişinin, bütün topluluğun saadet ile geleceğini yükseltmek uğruna daha fazla çalışmasının bir zararı olmadığı sonucuna varmıştır. O çağda yaşamış bazı düşünürlerin, bu gibi fikirleri pek ayrıntısıyla dikkate almadığı bir gerçektir. Ancak W. Sombart, Orta Çağlardaki Katolik ahlakçıların, burjuva erdemlerinin en önemlisi sayılan dürüstlüğü kesin bir şekilde imanlarında öğretmiş olduğu kanısını edinmiştir. Biraz önce verdiğimiz yanıtın aynısını burada da yineleyeceğiz. Katolik öğretiye bağlı kalmış olan bir kimse, sadece, Tanrı’yi gücendirmemek ve iradesine karşı gelmemek dürüst kalmak zorunda olduğunu hissettiği halde; Sombart’ın ilk burjuva yorumcusu olarak gördüğü Alberti’nin görüşlerini burada dikkate alarak diyebiliriz ki, burjuva, iyi bir şöhrat edinmenin sonucunda sadece insanların güvenini kazanarak, işle ilgili işlemlerinde yeğlenen bir kimse haline gelerek kazanç hacmini genişletmek gayesiyle, dürüst kalmak yönünde kendini bilinçli kılmaktadır”* (Yinger 1976; 63).

Burjuvanın bu en önemli erdeminin güdüsel kökeninde, Tanrı hoşnutluğu olmak yerine; Katolik ahlakçıların tamahkârlık olarak görerek her fırsatta saldırdığı kazanç emeli ve arzusu yatmaktadır. *“Yine W.Sombart, Katolik ahlakçıların, savurganlığı ve gösteriş için yapılan harcamaları, en az tamahkârlık ve bencil çıkarlar kadar yadsıdığından eli açıklığın övüldüğünden söz ederek; öngörülen tüm bu erdemlerin, burjuva niyetlerinin temelini oluşturarak, malların idaresine doğrudan bir katkı sağladığını savunmaktadır. Böyle bir durumda, bütün dünyevi malların idaresini Tanrı’ya karşı sorumluluk hissi altında üstlenen kişinin zihninde burjuva ideallerinin teşvik ve himaye göreceğini söyleyebiliriz. Fakat bu, hiç bir zaman, kilisenin burjuva erdemleriyle insanları yetiştirdiği anlamına gelmemektedir. Burjuvanın dakiklik ve çalışkanlık, dürüstlük ve tutumluluk*

erdemleriyle donatılmış düzenin güdüsel içeriği, altın tamahkârlığı bayağılığına saplanılmasına zorlamaktadır. Burjuva, kendi hayat yolunda edindiği deneyimleriyle, kazanç gâilesini yok eden bir hedefin peşine düşülmesini hiç bir zaman benimsemediğinden, kendine özgü kıldığı yaşamını Tanrı sahasının dışında örgütleme yoluna gitmiştir. Genel olarak belirtmek gerekirse, Katolikliğin toplumsal ahlakı, daima, kapitalizmin güdüsel zorlamalarına bir karşılık oluşturmaktadır. Ayrıca, sonraki skolâstik öğretinin temsilcilerinin gaddarlıkla ilgili düşünürlerinin, bir ölçütü de bireyci arzu ve hevesleri uyandırmış olduğu kabul edilse bile; siyasal ve ekonomik yönden kesin olan bir şey vardır, bu da, prenslerin topluluk üzerindeki otoritelerinin giderek artmakta olduğudur. Bundan dolayı, bu gibi gaddarların etkisiz kılınmasının şart olduğu hakkındaki bu gibi tiranlık görüşlerinin, gerçekten de kapitalist bireyciliği koşullandırmış olduğu söylenebilse de; bu eğilimin etmeni, Katolik öğretisi olmak yerine, böyle bir duyguyu her nasılsa edinmiş bazı Katoliklerin çıkmış olmasıdır. Kapitalistliğe özgü bütün belirtiler, Katolik öğretisi tarafından asla oluşturulmamış ve açıkça bildirilmemiştir. Ancak, kendisi papa, doktor ya da imanlı bir düşünür dahi olsa, kendi bireysel eğilimlerinin bir tesiriyle, az ya da çok etkili olacak bir şekilde, böyle bir davranış tarzını benimsemişler ve öngörmüşlerdir” (Thompson, 1960; 69).

Ussal ekonomik etkinliğin yükselmesinde, dinsel güdüsel etmenlerden çok, sermaye birikimine ve eğitime verilen büyük önem de ciddi bir rol oynamıştır. Katolik sosyal ahlakla ilgili yapılan bu taslaksal irdelemede, kilisenin toplumsal öğretilerine sıkı sıkıya bağlı kalan Katoliklerin, neden kapitalizm lehine bir eylem içinde olmak istediklerine tam bir açıklık getirilmek istenmektedir. “Bardi, Pitti ve Datini gibi kimselerin vaftiz görmüş Hıristiyanlar oldukları halde, kapitalist davranış tarzını benimsediklerini, diğer Katolik çağdaşları arasında kapitalist hayat tarzına bağlı kaldıklarını, hiç kimse inkâr edemez. Fakat yine de kazanç gâilesiyle hayatını denetimi altına alan bu insanların, Katolik sosyal ahlaka uygun bir şekilde davranmış oldukları yadsınabilir. Hâlbuki onlar da kilise tarafından vaftiz edildikleri halde, kapitalizmin gelişmesine uyumlu davranmışlardı. Ancak, bu eğilimleri içindeki eylemlerinin Katolikliğe uygun düştüğü asla söylenemez. Aksi takdirde Avrupa’da doğmuş olan kapitalizmin, bütünüyle Katolikliği içerdığı, hiç itiraz kaldırmaz bir şekilde Katoliklik tarafından geliştirilmiş olduğu gibi, gerçek dışı bir sonuca varılması kaçınılmaz olurdu. Her şeyden önemlisi, bizzat papalığın dahi, ondalıkların toplanmasında ve diğer vergilerin tahsilinde sivillere güvenilmiş olmasının bile kapitalizmi nasıl uyardığı bilinen gerçeklerdendir” (Thompson, 1960; 38). Böylelikle, iş ve ticaret dünyasına girmiş ve güven telkin etmiş bazı kimselerin faaliyet sahaları çok genişlemiş, çeşitli dönemler boyunca çok büyük miktarda parasal kaynakları işletme olanağı sağlanmış; doğrudan veya dolaylı bir şekilde de olsa tahsilât işine girmiş bürolarında büyük kârları elde etmişlerdi. Gerçekten de, papalığın vergi tahsilâtında sivilleri görevlendirmiş olması, onların kazanç yoluyla seyahat etmelerine özendirmiş, özel elçiler sıfatıyla gittikleri her yerde papalık makamınca himaye ve itibar görmüşler, pazarlarla karşılıklı

ilişkilerde bulunmaları büyük ölçüde kolaylaşmış, Orta Çağa özgü tüccar ve bankacı sınıfın görüşlerine kültürel ve ruhsal bakımdan önemli katkılarda bulunmuştur. “*Ondalık tahsildarlarına sağlanan bu ayrıcalıklı konum, bu insanların yasal sınırlamaların dışında etkinlikte bulunmalarını kolaylaştırmış, kapitalist zihniyeti çabucak kapmalarını sağlamıştır. Bu sayede, Orta Çağ tüccarlarının büyük bir kısmının boyunduruğu altına girdiği loncaların ve bağnaz kentlerin katı kurallarından ve yasaklayıcı geleneklerinden çabucak kurtulmuşlardır. Bu gibi siyasal ayrıcalıklarının yanı sıra, papalık korumalarının sermaye birikimine çok önemli katkılarının olduğu, gayet açıktır. Görevli kimselerin bu sermayeyi işletmelerine izin verildiği gibi; kapitalist zihniyeti edinmiş olmanın bir gereği olarak, eğitimin ve sözleşme bağitlamanın önemini de fark etmişlerdir. Bu tahsildarların birkaç gün içinde topladıkları bu paraları işlerinde kullanmaları halinde birkaç ay içinde nasıl yüksek kazançlara ulaşabilecekleri gerçeğiyle yüzleşerek, zamanın değerini anlamış olmaları da çok muhtemeldir. Adil fiyattan paranın işletilmesinde dikkate alacakları ilk konu, zarara uğrama tehlikesi olduğundan, üstlendikleri sorumlulukları son derece ağırdır. Paranın işletilmesi sırasında karşılaşılan bir diğer en büyük tehlike, insanların bu paraları ödemede gösterdikleri katı dirençtir. Hemen her çağda, ülke yöneticileri, baskılarından şikâyet edilen tahsildarları, memnuniyetle, hapse atmakta ya da kraliyet hazinesine haraç vermekle yükümlü kılınmaktaydı” (Pounds, 1974; 74).*

SONUÇ

İnsanların inanç ve düşüncelerinin belirlediği değer yargılarının belirli bir faaliyet tarzını genelleştirdiği ve bu davranış eğilimine meşruiyet kazandırdığı nasıl sosyolojik bir gerçekse; ihtiyaçları karşılama maksadına odaklanmış bu eylem biçiminin, bir ekonomik sistem ölçeğine ulaşarak yapılaşmasının fiziksel ve teknolojik koşullara bağlı kaldığı yine toplumsal fakat daha çok ekonomik tarafı olan bir gerçektir. Diğer bir deyişle, eylemin manevi veya zihinsel içeriği, maddi çevre koşulları olgunlaşması halinde güdüsel işlevlerini tam olarak yerine getirmekte, eylemi bireysel sınırdan toplumsal sahaya aktarabilmekte ve egemen kılabilmektedir. Ussal ekonomik eylem olarak tanımlanan kapitalist ruh da, Orta Çağ Avrupa’sında ya da Katolik dünya içinde bireysel sınırdan var olmuştur. Kapitalist ruhun reform çağı öncesi Avrupa’daki belirtileri de, toplumsal yapıya aykırı düşen böylesine bir bireysellik sınırlarında gerçekleşmiş ve kazanç maksatlı ekonomik eyleme özgü zihniyet dünyasını oluşturmaktan yoksun kalmıştır. Zira Orta Çağın Avrupa’sının Katolik dogmalarla biçimlenmiş iktisat zihniyeti, Aquinas’ın kazançtan alacaklıya önceden belirlenmiş bir miktardaki fazladan payın (faizin) verilmesini haklı kılmış olsa dahi; başlangıçta borçlanmalarda yapılan her fazladan ödemeyi tefecilik sayarak yermiş ancak son dönemlerde yüzde beş oranıyla sınırlı tutulan faizi hoş görmüş; sabrı gerektiren çalışmayı olduğu kadar

günlük hayatı ekonomik uğraşısıyla verimli kılmayı Tanrı'yı anmaktan alıkoyan tamahkârlık olarak reddetmiştir. Aslında, Avrupa'da reformdan önce kapitalist eylem (ruh) vardır iddiasında bulunan iktisatçılar da gerçeği savunmaktadır; kapitalist faaliyet tarzı reformla benimsenmiş ve bir düzen ilişkisi işlevini kazanmıştır diyen sosyologlar da gerçeği dile getirmişlerdir. Bu tartışmaya, reform öncesi Avrupa'da kapitalist ruhun belirtileri bireysel veya yöresel bağlamda gerçekleşirken reform sonrası toplumsal yapı özelliğine kavuşmuştur, şeklinde bir cümleyle dahi olsa katkıda bulunabiliriz.

KAYNAKÇA

Aristoteles (2002). *Politika*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Byron (1990). *In partnership with God: contemporary Jewish law and ethics*. Syracuse: Syracuse University Press.

Cleary P. (1914). *The church and usury: an essay on some historical and theological aspects of money-lending*. Dublin: M H Gill.

Day J. (1987). *The medieval market economy*. New York: B. Blackwell Press.

De Roover R. (1948). *Money, banking and credit in mediaeval Bruges*. Cambridge, Massachusetts: The Medieval Academy of America.

Dempsey B. W. (1948). *Interest and Usury*, London: D. Dobson.

Donald D. W. A. (1975). *Compound interest and annuities*. London: Heineman Publisher.

Dopsch A. (1937). *The economic and social foundations of European civilization*. London: Routledge & Kegan Paul.

Dudden F. H. (1935). *The life and times of St. Ambrose*. Oxford: The Clarendon press.

Fanfani A. (1972). *Catholicism, Protestantism and Capitalism*. New York: IHS press.

Freyer H. (1954). *Endüstri çağı*. İstanbul: İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Gemahling P. (1939). *Büyük ekonomistler*. İstanbul: İ.Ü. İktisat Fakültesi Yayınları.

Hodgett G. A. J. (1972). *A social and economic history of medieval Europe*. London: Routledge.

Jeremy D. J. (1988). *Religion, business, and wealth in modern Britain*. London: Routledge.

Jones N. L. (1989). *God and moneylender*. New York: B. Blackwell.

Knight M. (1964). *Economic history of Europe to the end of the middle ages*. Boston: Mifflin Company.

Langholm O. D. (1984). *The Aristotelian analysis of usury*. New York: Columbia University Press.

Little D. (1969). *Religion, Order and Law: A Study in Pre-Revolutionary England*. New York: University of Chicago Press.

Lowry T. S. (1998). *Ancient and medieval economic ideas and concepts of social justice*. New York: Library of Congress Catalogina.

Neumark F. (1943). *İktisadi düşünce tarihi*. İstanbul: İ.Ü. İktisat Fakültesi Yayınları.

Noonan J. T. (1957). *The scholastic analysis of usury*. Cambridge: Harvard University Press.

O'brien G. (1928). *An essay on the economic effects of reformation*. New York: Augustus M. Kelley Publishers.

O'brien G. (1967). *An essay on medieval economic teaching*. New York: Burt Frankling Publisher.

Parks T. (2005). *Medici money: banking, metaphysics and art in fifteenth century*. New York: W. W. Norton Publisher.

Parsons T. (1949). *The structure of social action*. Illinois: The Free Press Glencoe.

Pica J. N. (1962). *The banking and finance among Jews in renaissance Italy*. New York: Bloch Publisher.

Pirenne H. (1982). *Orta çağ kentleri*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Plotnik M. J. (1937). *Werner Sombart and his type of economics*. New York: ECO Press.

Pounds N. J. (1974). *An economic history of medieval Europe*. New York: Longman.

Robertson H. M. (1933). *Aspects of the rise of economic individualism*. Cambridge: Cambridge University Press.

See H. (1972). *Modern kapitalizmin oluşumu*. İstanbul: Turan Neşriyat Yurdu.

Shatzmiller J. (1990). *Sylock reconsidered: Jews, moneylending and medieval society*. Berkeley: University of California Press.

Tawney R. H. (1980). *Religion and the rise of capitalism*. London: Penguin.

Thompson J. (1960). *Economic and social history of Europe in the later middle ages*. New York: F.Ungar Publisher.

Weber M. (1950). *General economic history*. Illinois: Greenberg Publisher.

Weber M. (1964). *The sociology of religion*. Boston: Beacon Press.

Weber M. (1984). *The Protestant ethic and the spirit of capitalism*. London: George Allen and Unwin.

Yinger J. M. (1976). *Religion, society and the individual*. New York: Macmillan.